

RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES

A CORVINUS-LEGENDA
ÉS A RÉGÉSZETI EMLÉKEK

Ünnepélyes kihallgatáson fogadta a magyar királyi pár, Mátyás és Beatrix 1488 nyarán a nápolyi királytól érkező Pietro Ransanót. A hivatalos oráció szerint a követ azért jött, hogy gratuláljon a király fiának, Corvin János hercegnek Bianca Sforza milánói hercegnővel történt eljegyzéséhez. Gondosan szerkesztett beszédének éppen a közepén, mintegy a csúcán jutott el a királyi atyát, Mátyást magasztalva annak őseihez, a Corvinus-eredet tárgyalásához. A trójaiak és Romulus leszármazottaira is utalva, a téma úgy elragadta, hogy kijelentette: „Romanus itaque es genere, Romanus es origine, Romanum te ac Latinum hominem nos Itali asserimus, affirmamus, praedicamus”.¹ Ez a királyi audiencia akkor és ott egy diplomáciai aktus volt, ahol az elhangzott szavak, mint az általában az ilyen alkalmakkor lenni szokott, nem a valóságot takarták. Ugyanis a követ valójában éppen azért küldetett, hogy a készülő házasságot valamiképpen megakadályozza. Az ügy bonyolításában Beatrix keze is alaposan benne volt, és ezt a király nagyon jól tudta.

Ennyit a követküldés valódi okáról és annak viszonyáról az orációban elhangzottakhoz. De mit gondolunk a captatio benevolentiae-ként elhelyezett, római eredet-értekezésről, a Corvinus-név köré kerekített excursusról? A királyról szinte bizonyossággal föltételezhető, hogy ő családját illetően otthonról egészen más hagyományt hozott magával. Egyszerű származását a kortársak Enea Silvio Piccolominitől a lengyel Kázmérig unos-untalan fölhánytorgatták. Ami az ilyen „antikizálást” illeti, azt Galeotto Marziótól tudjuk, hogy Mátyás nem sokra becsülte.² Magyar környezete sem vélekedhetett másképpen. Beatrix sem Romulus kései unokájához, hanem az európai politikában akkor éppen jelentős szerepet játszó birodalom uralkodójához ment feleségül. Akármilyen furcsának tűnik is, Ransanus fejtegetésének egy része mégiscsak megfelelt a valóságnak. Az a kijelentése ugyanis, hogy „Romanum te ac Latinum hominem nos Itali asserimus, affirmamus, praedicamus”, valóban kortárs itáliai írásos és képzőművészeti emlékekkel is igazolható. Sőt, 1488-ban már hosszú hagyománya volt annak, hogy Mátyást római vérből eredeztették Itáliában. 1487-ben a curiai körben forgolódó Alessandro Cortesi a Mátyás haditetteiről írott panegyricusát is a római eredetű hősről írta. Már az ajánlásban olvashatjuk: „urbs nostra, dea ut ita dicam terrarum ac gentium Roma, unde tu originem ducis”. Mátyást, a Hunyadi-sarjat, aki legyőzte az eretneket és győzedelmeskedik a törökön is,

maga Romulus mondja „nepos”-ának („nostro de sanguine nepos”) a versben. És a költő csak úgy említi, mint „Romuleae decus Hunniadae memorabile gentis. Romani nominis haeres”, vagy egyszerűen csak „Romanus honos”.³ Ami a Curia és a humanisták ízlése szerint nyert ebben a műben megfogalmazást, annak képi ábrázolásával Róma népe a Campo dei Fiorin naponta találkozott. A térnek a San Lorenzo in Damaso felé eső oldalán egy ház falát a „közülük való” Mátyás törökön diadalmaskodó hatalmas lovas ábrázolása díszítette már jó ideje. Hogy mennyire közülük valónak érezték, azt egy a képre készült „elogium” is tanúsítja: „imperatoris regiisque virtutibus Romanis generis specimen dedit, aetate nostra clarissimum ad cumulum immortalis gloriae eius, et vestri Quirites, sanguinis ornamentum”. Cortesinél a Hunyadiak családi bölcsőjét az olümposzi istenek legelőkelőbbjei állták körül, hogy biztosítsák vendükük sikeres életpályáját. A Campón ez a római köznép nyelvére lefordítva az angyal és az ördög (Angelus és Diabolus) küzdelmét mutatja, amint az ő hősiük megszerzéséért harcra szállnak, hogy azt megakadályozzák, illetve segítsék történelmi küldetése végrehajtásában.⁴

A Mátyás király római származásáról szóló legenda tehát 1488-ban Itáliában ismert, mondhatjuk, közismert volt. Kulcsár Péteré az érdem, hogy ennek keletkezését, szerzőjét, sőt időpontját is bravúrosan földerítette. Így ma már tudjuk, hogy az elmélet szülőatyja, legalábbis az egyik változaté, maga Pietro Ransano volt. 1453-ban a legendás híró Hunyadi János életrajzán dolgozott, ehhez kapott adatokat hőse honfitársaitól. Többek között tőlük származik az adat a család régi tartózkodási helyéről, amelyet ő Covinus, Corvinus (Covinus?) vicusnak (vagy insulának) nevez. Kulcsár Péter azonosította ezt az Al-Duna melletti Kubinnal (régén Keve néven is, ma Kovin Szerbiában). Az az ismert tény, hogy Hunyadi zászlóján és címerén a holló (corvus) található, valamint a honfitársaktól kapott helynév Covinus (akkori írásmód szerint Cowinus) összecsengett, vezette Ransanót ahhoz a fölismeréshez, hogy a Hunyadi-család eredete visszavezethető a római terjeszkedéshez. Szerinte amikor Nagy Constantinus Itáliából Thrákiába tette át székhelyét, alattvalóit is magával vitte. Ezek egyike kapta gyarmatosítás végett a Corvina-szigetet az Al-Dunán. Innen származnak tehát azok, akik címerükben ma is a hollót viselik. Az már a római történelemből ismeretes, hogy miképpen győzött L. Valerius egy gallus ellenében egy párviadalban éppen e madár, a holló segítségével, amiért is a Corvinus melléknevet kapta. Ransano számára ezután nem kétséges, hogy így a Valerius Corvinus család élt tovább a honfitársai szerint Corvina insuláról származó, címerében hollót viselő Hunyadi-családban. Így összegezhethetjük Kulcsár Péter nyomán Pietro Ransanónak 1453-ból keltezhető fölfedezését a Hunyadiak római vérből való származásáról.⁵

Ransano nagy történelmi munkája, az *Annales* ugyan nem volt Itália-szerzte ismert mű, mert csak kevesen fértek hozzá, de a Hunyadi-életrajzot például Enea Silvio Piccolomini is ismerte.⁶ Annyi azonban bizonyos, hogy az 1470-es években Bartolomeo della Fonte, és körülbe-

lül ekkortájt Ferrarában Ludovico Carbone Mátyást már Corvinus névvel említi. Ez utóbbi még a római eredetre is utal dialógusában, amelyet a király tetteiről írt. A prózai szövegbe illesztett versbetét szól erről, mintha az emelkedett téma kívánná a formaváltást:

Plurima nam peragit Romano sanguine digna.
Transtulit Ungariam generosae semina Romae
Iuppiter omnipotens mutato sydere coeli.

Annál prózaibb az elutasítás a beszélgetőpartner részéről: „Humilem sane Iane (sc. Hunyadi) nostri ortum negare non possumus ex oppido Hunniade”. És mivel a beszélgetőtárs a király közvetlen környezetéből való Ernuszt Zsigmond, biztosak lehetünk abban, hogy nemcsak a saját véleményét mondja.⁷ Úgy látszik, hogy az 1470-es évek közepéig Mátyás és magyarországi környezete még nem szokott hozzá a római rokonság gondolatához.

1486 őszén bukkant föl Mátyás udvarában Antonio Bonfini. Recanatiból jött, a királyi mecénás híre vonzotta. Más művek mellett ő már egy önálló könyvecskét hozott a Hunyadi-ház eredetéről: *Brevis de Corvinae domus origine libellus* címmel említi. Az eredeti ugyanis nem maradt fenn. De mivel ezt nagy történeti munkájába is beleillesztette, pontos ismereteink vannak róla. A római történetírók kicédulázásával alkotta meg konstrukcióját. A kulcsszemély nála a holló segítségével a gallust legyőző Valerius Corvinus. Összeállítja a valamikor is szerepelt Valeriusok és Corvinusok teljes katalógusát. Némi ügyeskedéssel sikerül így a családfát egészen Jupiterig is elvinni. Besorolja Nagy Constantinus császárt is mint Corvinust, mert az a Valerius nevet is viselte.⁸

A gondosan kimunkált művével Magyarországra érkező Bonfini itt nagy meglepetés érte. Konstrukciójában ugyanis néhány évszázad üres volt, adatok nélkül szűkölködött. Ezekre a hiányzó láncszemekre itt kézzelfogható adatok formájában bukkant rá. Az egész ország területén szanaszét heverő római márványemlékek föliratain itt is, ott is a Valerius névre bukkant.⁹ Ezek igazolták az ő Itáliában keservesen összetákolta Valerius–Corvinus rokonságát, valamint annak átszármazását Pannoniába és Daciába, így azután a fennmaradását is fényesen bizonyították. Valahol a budai vár alatt „in Budae suburbanis” látott például egy sírkövet, amelyet Valerius Heliodorusnak állítottak, egy másikra Daciában leltek, amely Cocceia Valeria számára készült. Voltak olyan föliratos kövek, ahol sok más név között a Valerius Festus és Valerius Clementinus neveket sikerült fölfedeznie. Minthogy egész elméletét a Valerius–Corvinus család azonosságára építette föl, ezeket az újabb leleteket is beledolgozta nagy történeti munkájának a Hunyadi-család eredetéről szóló fejezetébe.¹⁰

De szerinte őt igazolták a földből előkerült apróbb régészeti leletek is, amelyeken holló volt látható. Ezek is a Hunyadi-család folyamatos jelenlétéről tanúskodnak. Leírja például, hogy Budán sok réz- és ezüstpénz került elő. Ezeknek egyik oldalán Constantinus császár képmása és neve látható. A másik oldalon egy mezte-

len férfialak van „CONSERVATOR” fölirattal, jobb kezében hajítódárda, baljával lándzsára támaszkodik. Lábánál az ágon ülő holló csőrében a gyűrűvel, amint az álló alakra mint urára tekint. Itt hozzászerzi, a holló miatt, hogy ezért nem oktanul sorolják Constantinus császárt is sokan a Corvinusok közé. A római pénzről olyan pontos leírást ad, hogy az azonosítható. Nagy Constantinus redukált follisát láthatta. A hátlapján azonban Jupiter van, és amit ő hajítódárdának nézett, az egy vilámköteg a kezében, lábánál pedig a sas ül csőrében koszorúval.¹¹

1. Nagy Constantinus redukált follisa, 313
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

Ókori gemmákat is látott, nehézfegyverzetben lévő „Corvinusok” képmásával, lábuknál a „hollóval”. A hollónak vélt madár itt is a sas lehet. Mutattak neki érméket is, amelyeken a „gyűrűvel hátratekintő holló” volt látható, ezeket is itt találták. Bizonyítják mindezek szerint, hogy a Hunyadi–Corvinus nemzetség folyamatosan lakta e vidéket.¹²

Meggyőzte-e vajon Ransano vagy Bonfininek most már kézzelfogható tanúbizonyságokat is fölsorakoztató fejtegetése a királyt családjának római eredetéről, nem tudjuk. Ami a föliratgyűjtőket illeti, azok közül kettővel a korábbi években volt alkalma megismerkedni. 1464 tavaszán a királykoronázásra Velence Francesco Giustinianit küldte el követéül. A diplomatát érdekelték az ókori föliratok is. Ezért (vagy nem ezért?) elmerészkedett egészen a déli határokig is, még belgrádi föliratokat is lemásolt. A jegyzetfüzetébe rajzolgató követet az antikvitás iránt kevésbé érdeklődő várórség letartóztatta. Az ebből kerekedő diplomáciai botrányba a királynak személyesen kellett beavatkoznia, hogy a követet kiszabadítsa. Valószínűleg 1479 nyarán jött Magyarországra Giovanni d’Aragona kardinális kíséretében a szenvedélyes föliratgyűjtő, Felice Feliciano. Itinerariuma

a lemásolt kövek alapján rekonstruálható. Kisebb excursusaitól eltekintve a királyi tartózkodási helyeken járt, nyilván kardinálisát követve. Számunkra itt most egy megjegyzése nagyon figyelemreméltó. A máig is működő gyógyforrások környékén, Budafelhévízen lemásolt egy nimfáknak készített votív követ, amelyekhez hozzáfűzte „sunt eiusmodi bases cum iisdem litteris quamplures translate in castra Budensia ante thalamum Serenissimi regis Mathiae”. Vagyis 1479-ben már maga Mátyás király is érdeklődött a régiségek iránt, annyira, hogy azokat környezete díszéül helyezte el.¹³

Bonfini kövekkel nyomósított érvei, úgy tűnik, célba értek. Ugyanis 1489. július elsején a budai Duna-parton

2. Silvanusnak szentelt oltár, i. sz. 3. század első fele
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

a firenzei Bartolomeo della Fonte három föliratos római kő szövegét másolta le. Vázlatkönyve szerint „In marmoreibus e Transilvania adverso Danubio advectis iussu Matthiae Corvini Regis haec tria epitaphia ad ripam Danubii iuxta Budam legi calendis Iulii anno MCCCCLXXXVIII”. Azaz maga a király rendelkezett úgy, hogy a hatalmas sírköveket Erdélyből a Dunán Budára szállítsák.¹⁴ A rakomány talán több követ is hozott, de della Fonte ott háromnak szövegét másolta le. Legelőször a Cocceia Valeriát, Bonfini egyik legfontosabbnak tartott tanúságtévő követ. A pontos dátum és a kísértőszöveg mutatja, hogy minden mozzanatot fontosnak tartott a följegyzésre. Tette ezt valószínűleg azért, mert a különleges rakományt tartalmazó hajó érkezése egy gondosan megrendezett látványsorozat része lehetett.

1489 tavaszán a király Bécsből visszaérkezett Budára. Udvarában volt a pápai legátus, akihez Rómából újabb futár is érkezett a Szentszéknek Mátyást tájékoztató emlékiratával. A töröktől is jött követ a két birodalom közötti béke meghosszabbítása ügyében. Hét esztendő után végre Velencével is helyreállt a diplomáciai viszony. A Signoria követe a Signoria jókívánságait tolmácsolta János herceg és a milánói menyasszony házasságához. A császárral fönnálló áldatlan helyzet is változni látszott, mert a jóval rugalmasabb római király, Miksa bizalmas emberei keresték meg Mátyást, hogy a jövőről tárgyaljanak. Buda ezekben a hetekben az európai diplomáciának ismét fókuszába került. Látszat és valóság most még kevésbé fedték egymást, mint ama, a bevezetőben említett követlátogatáskor. Amíg a török követtel a fegyverszünetről tárgyaltak, Miksával már a török támadást készítették elő. Fogadták Velence jókívánságait az itáliai hercegekisasszonyhoz, és tárgyaltak egy más megoldásról Miksa családjából. Az „örök béke” gondolata is fölmerült. Július 8-án, Úrnapján a budavári főtemplomban rendkívül díszes körülmények között, a jelenlévő diplomáciai testület előtt ünnepélyes módon kihirdették a tárgyalások eredményeit. Ez volt a látszat.¹⁵

A valóság pedig az, hogy 1489 nyár eleji hónapjai a hanyatló egészségű király utolsó próbálkozásai voltak, hogy korábban nem túlságosan sikeres külügyeit rendezze. A végső erőfeszítés célja az volt, hogy a trónutódlást biztosítsa. Természetes fiát, János herceget kívánta utódjául. A diplomáciai tárgyalások témája is részben ez volt. Oklevélben a király a hatéves fiút 1479-ben említette először, ekkor címe „dominus Liphoviensis, comes de Hunyad”. 1484 őszén említik először Johannes Corvinusként, a milánói házassági tervekkel kapcsolatban. A magyar történészek között teljes a konszenzus abban, hogy az új névvel való fölruházás valamiféle legitimációt jelent.¹⁶

Végül is elfogadta a király a fölkínált római rokonságot? Aligha látunk a kérdésben valaha is tisztán. A fiúról azt mondták, hogy föltűnően hasonlított a király apjára, a nagy Hunyadi Jánosra. Ezért is bírta nagyanyjának különös pártfogását, aki hatalmas vagyonának, az ősi Vajdahunyad várának is örökösévé tette. További sorsáért a király méltán aggódott. Beatrixtól is, de a főuraktól is kevés jót várhatott. A Corvinus névvel, ezzel

a törökverő Hunyadira való utalással mintegy az ősi holló védőszárnyai alá helyezte egyetlen, kiskorú utódát.

Hitte-e Mátyás a rokonságot a római Valerius-Corvinusokkal? Valószínűleg úgy, ahogyan Enea Silvio Piccolomini tisztelte Aeneast, vagy ahogyan a Habsburgok az ősöknek hirdették Antenort. A királyi reprezentáció része volt ez, amelyet a „iussu Regis” a Dunán érkező óriási márvány emlékek voltak hivatva hitelesíteni.

JEGYZETEK

- ¹ RANSANUS, PETRUS: *Epithoma rerum Hungararum*. Ed. KULCSÁR, PETRUS. Budapest 1977, 33–34, 47.
- ² MARTIUS NARNIENSIS, GALEOTTUS: *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Iohannem eius filium liber*. Ed. JUHÁSZ, LADISLAUS. Lipsiae 1934, 27–29.
- ³ CORTESIUS, ALEXANDER: *De laudibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae Regis*. Ed. FÖGEL, IOSEPHUS. Lipsiae 1934, 1, 3, 6.
- ⁴ Bibliotheca Vaticana, Barb. lat. 4423, fol. 75; CHYTRAEUS, NATHAN: *Variorum in Europa itinerum delitiae*. Herborn 1599, 30.
- ⁵ KULCSÁR 1990, 17–40.
- ⁶ Uo. 28.
- ⁷ CARBO, LODOVICUS: *Dialogus de laudibus rebusque gestis regis Matthiae*. In: *Analecta monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum inedita*. Edd. TOLDY, FRANCISCUS–ÉRSZEGI, GEISA. Budapest 1986, 172.
- ⁸ BONFINI 1, 1, 137; 3, 9, 205–261; 4, 7, 179; 4, 8, 251.
- ⁹ Uo. 3, 9, 262–288.
- ¹⁰ Uo. 3, 9, 267, 268, 272; CIL III 3568, 6265, 3524.
- ¹¹ BONFINI 3, 9, 301; COHEN, HENRI: *Description historique des monnaies frappées sous l'empire Romain. Médailles imperiales*, 7. Paris–London 1888, No. 286–291; RIC VI 47, 229, VII 15.
- ¹² BONFINI 3, 9, 302; FURTWÄNGLER, ADOLF: *Die antiken Gemmen*. Leipzig–Berlin 1900, I, XLVI/12, II, 222.
- ¹³ RITOÓK-SZALAY, ÁGNES: *Der Kult der römischen Epigraphik in Ungarn zur Zeit der Renaissance*. In: *Geschichtsbewusstsein und Geschichtsschreibung in der Renaissance*. Hrsg. v. BUCK, AUGUST–KLANICZAY, TIBOR–NÉMETH, S. KATALIN. Budapest 1989, 65–75; CIL III 3488.
- ¹⁴ Oxford, Bodleian Library, Lat. Misc. d. 5, foll. 165^v–166^r; CIL III 1460, 6265, 7979.
- ¹⁵ FRANKÓI VILMOS: *Hunyadi Mátyás király, 1440–1490*. Budapest 1890 (Magyar történeti életrajzok, 21), 379.
- ¹⁶ SCHÖNHERR GYULA: *Hunyadi Corvin János, 1473–1504*. Budapest 1894 (Magyar történeti életrajzok, 26), 21; KULCSÁR 1990, 31.

ROZSONDAI MARIANNE

RENEZÁNSZ PLAKETT- ÉS KÁMEÁS KÖTÉSEK

A történeti bőrkötések követik – olykor némi fáziskéséssel – a képzőművészet nagy stíluskorszakait. Ahogy az internacionális gótika után a képzőművészetben, úgy a történeti kötésekben is a reneszánsz hozza felszínre a nemzeti sajátosságokat, és majdhogynem a *nyelvtér* területénkénti határozott különbségeket. Maga a nemzeti nyelv, a *lingua vernacula* is csak ez idő tájt kezdi elfoglalni helyét a latin *mellett*, hogy aztán a felvilágosodás korára szinte teljesen kiszorítsa a latint. A reneszánsz művészet a kötéstáblákon egy országon belül is többfélélt teremt. A bőrkötéseken látható díszítésben a döntő különbség nagyjából az Alpoktól délre és északra alakul ki, főleg azért, mert e két terület között lényeges a felfogásbeli eltérés. Természetesen ez a keresztény egyházon belüli szakadásnak s a reformáció diadalának is következménye. Van időbeli különbség is. Itáliában (s az Alpokon túl egyedül Magyarországon) már a 15. század második felétől készítettek reneszánsz stílusú kötések, aminek felső időhatára a 16. közepe. Német nyelvterületen is körülbelül száz év az az időtartam, amely alatt reneszánsz bőrkötéseket készítettek, de az csak a 16. század elején kezdődik!

A német reneszánsz kötések döntő többsége görgetővel nyert egy vagy több keretből és a centrumba helyezett alakos lemezdíszből épül fel. A lemez rendszerint páros, bár tartalmilag összefüggő, mégis az elő- és háttáblán eltérő, de szellemi szimmetriában álló.¹ Ha például egy száz választófejedelem vagy a württembergi herceg portréját látjuk az előtáblán, akkor a háttábla lemeze a címerüket ábrázolja; ha Luther van elől, akkor Melanchthon hátul; ha elől Judit a levágott Holfernes-fejjel, akkor hátul Jael Sisera fejével, ha a világ teremtetését ábrázolták az előtábla lemezén, akkor az utolsó ítéletet látjuk a háttáblán és így tovább. Persze német földön is készültek itáliai és francia mintára díszes, aranyozott bőrkötések, pl. Augsburgban vagy a három határ mentén fekvő Bázisban, de ezeket a kötések a németek „welsch”-nek, azaz idegennek (a szó eredetileg „olasz”-t jelent) mondták akkor is, ha azokat történetesen a 16. század egyik legnagyobb német könyvkötőművésze, Jakob Krause készítette.

Az itáliai bőrkötéseket nagyrészt különböző fonadékminták, arabeszk, erősen stilizált növényi ornamentika, koncentrikus körök, négykaréj és variációi, olykor architektonikus elem vagy egymásba kapcsolódó, 45 fokkal elfordított négyszögek díszítik. Ritkán fordul elő az alakos ábrázolás. Ha mégis, akkor az a kis Amor vagy